

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Петренко Анастасії Сергіївни

«Прецедентні феномени в заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук

зі спеціальності 035 Філологія (українська мова)

(Київ, 2021. 332 с.)

Початок ХХІ ст. позначився посиленою увагою мовознавців до медійної лінгвістики — нового напрямку сучасного мовознавства, що вивчає функціонування мови в засобах масової комунікації. Серед важливих передумов виникнення медіалінгвістики є стрімке зростання інформаційно-комунікаційних технологій, створення глобальної мережі медіакомунікації, формування та розвиток єдиного інформаційного простору, становлення та наукове осмислення поняття “мова засобів масової комунікації”, визначення його функціонально-стилістичних особливостей та внутрішньої структури тощо. Медіалінгвістика розглядає низку актуальних питань: теоретичні засади та суспільні передумови виникнення, роль засобів масової комунікації в динаміці мовних процесів, функціонально-стилістичний статус медіамовлення, поняття медіатексту як базової категорії медіалінгвістики, опис методів вивчення текстів масової комунікації, аналіз лінгвостилістичних ознак основних типів і жанрів та ін. У зв'язку з новітніми дослідницькими завданнями заголовки текстів українських засобів масової комунікації як сфера функціонування прецедентних феноменів постають об'єктом медіастилістики та лінгвокультурології як вагомим джерелом дослідження літературно-мовного процесу соціокультурних сфер публічного узусу. Крім того, таке джерело інформації відображає синергетизм медійних жанрів і відбиває особливості медійного тексту, пропонованого читачеві, актуалізує ціннісні орієнтири соціуму та їх вербалізацію у знаках культури. Тому

дисертаційне дослідження Анастасії Сергіївни Петренко видається нам актуальним на сучасному етапі.

Рецензована праця – це нове, оригінальне дослідження, в якому авторці вдалося визначити спільність та відмінність ознак активно вживаних у когнітивно-дискурсних дослідженнях термінів ‘інтертекстуальність’ і ‘прецедентність’; обґрунтувати визнання ‘прецедентних феноменів’ основними одиницями загального для усіх членів лінгвокультурної спільноти ядра знань і уявлень; конкретизувати термін ‘прецедентні мовні одиниці’ як такі, що актуалізують / вербалізують прецедентний феномен у процесі комунікації і є семантично важливими знаками національної культури; увести термін ‘поліпрецедентність’, яким запропоновано називати явище неодноразового зв’язку з джерелами прецедентності.

Дисертантка на матеріалі зафіксованих упродовж 2014 – 2018 рр. заголовків видань «Сільські вісті», «Україна молода», «Урядовий кур’єр», схарактеризувавши сфери-джерела прецедентних феноменів, уживаних у різних дискурсах, встановила, що прецедентні феномени літературного походження утворюють вагомий зріз прецедентних мовних одиниць; визначила місце прецедентних феноменів фразеологічного та паремійного походження у національній когнітивній базі сучасних мовців; окреслила місце історико-культурної інформації у заголовках прецедентних феноменів, зазначивши небайдужість українців до національного та світового історичного минулого; запропонувала розглядати неопрецедентні феномени як такі, що пов’язані з актуальним сьогоденням; репрезентувала систематизацію прецедентних феноменів, що засновані на аудіовізуальному сприйнятті інформації, знаннях з різних галузей науки і техніки, спорту.

Дослідивши велику кількість матеріалу і виокремивши сфери-джерела прецедентності, Анастасія Сергіївна доходить висновку, що прецедентний феномен – ментефакт, що є носієм національно-прецедентних і узагальнено-оцінних смислів. Проведений асоціативний експеримент дозволив визначити місце і значення прецедентного феномена у когнітивній базі сучасного мовця.

Безперечно, таке широке коло охоплених проблем заслуговує на всіляке схвалення, бо збереження добре знаних українській мовній спільноті кодів становить основу когнітивної бази в аспекті вивчення мовної особистості.

Дослідниця поставила мету – провести лінгвокогнітивне та лінгвокультурологічне дослідження створеного корпусу прецедентних феноменів, актуалізованих у масмедійному дискурсі 2014 – 2018 рр XXI ст. – і досягла її через низку визначених завдань.

Крім актуальності, наукової новизни, вартість дисертаційної праці визначають методи дослідження, які авторка використала системно й комплексно.

Чи не найважливішим чинником оцінювання того чи того наукового доробку є виваженість та аргументованість висловлених у ньому положень, логічність і послідовність інтерпретації аналізованого мовного матеріалу. Рецензована дисертація в цьому сенсі справляє гарне враження. Наголосимо передусім на доброму знанні й глибокому розумінні автором наукових засад, скрупульозному опрацюванні лінгвістичних праць, виваженості аналізу фактичного матеріалу.

Дисертацію виконано в контексті комплексного наукового дослідження відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України «Сучасна лінгвостилістика в інтегративній науковій парадигмі» (державний реєстраційний номер 0113U1489) та «Лінгвософія українських текстів XXI ст.» (державний реєстраційний номер 0118U002069).

Дисертація добре структурована. Її зміст викладено в трьох розділах, кожен із яких відбиває концептуально сформульовані погляди.

У Вступі А. С. Петренко, демонструючи глибоку фахову підготовку й обізнаність у матеріалі, переконливо обґрунтувала потребу розв'язання зазначених у дисертації питань, чітко сформулювала вихідні позиції дослідження – актуальність, новизну, практичну значущість роботи, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет наукового опису, джерельну базу й основні методи аналізу.

До надбань першого розділу роботи належить розгляд прецедентних феноменів як об'єкту когнітивної лінгвістики: теоретичні засади вивчення прецедентності та її суголосність з поняттям інтертекстуальності; розуміння прецедентності як одиниці, що формує антропоцентричну парадигму лінгвістики; розрізнення понять 'прецедентний феномен', 'прецедентна одиниця', 'прецедентна мовна одиниця' та виокремлення їх видів.

Цікавою, на наш погляд, є пропозиція дисертантки про необхідність розрізняти прецедентний феномен як ментефакт людської свідомості та прецедентну мовну одиницю як варіант його мовної репрезентації у різних дискурсах (с. 86).

Аналіз сфер-джерел заголовкових прецедентних феноменів українськомовних газет за період 2014 – 2018 рр. – основне завдання другого розділу, де класифіковано прецедентні феномени залежно від сфери-джерела та комунікативно-дискурсивних умов їх уживання.

Авторка схарактеризувала сфери-джерела як засіб опису ментальності мовця, як засіб встановлення лінгвокультурологічних цінностей і пріоритетів як автора, так і читача (с. 197). Вагомими є висновки дослідниці щодо широкого використання різних джерел прецедентності в заголовках українських ЗМК, що свідчить про всебічну обізнаність з багатьма сферами людського життя авторів і реципієнтів. У зв'язку з цим прецедентний феномен, вживаний у заголовку періодичного видання, постає як платформа трансформації ментальності мовця в цілому.

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує третій розділ – «Експлікація прецедентного феномена в національній когнітивній базі сучасного українця», у якому Анастасія Сергіївна аналізує прецедентний феномен як лінгвокогнітивне явище, однією із сутнісних ознак якого є його культурна значущість. Цікавим є твердження, що «не існує жодного прецедентного феномена, що не знайшов відображення в культурі чи не мав впливу на соціокультурні сфери життя тієї чи тієї лінгвокультурної спільноти» (с.204).

Аналіз зібраного матеріалу переконливо засвідчив, що прецедентні феномени є важливою частиною національної мовної картини світу.

Потрібно зауважити, що кожен розділ дисертантка починає оглядом основних підходів, аспектів, тенденцій до інтерпретації досліджуваного явища в лінгвістичній літературі, дає власну оцінку використовуваним науковцями термінам, визначає лакуни у вивченні аналізованих мовних одиниць у сучасному українському публіцистичному контексті і вдало їх заповнює.

Висновки до роботи логічні, чітко структуровані й суголосні з висновками до окремих розділів роботи.

У 18 Додатках зафіксовано кількісні співвідношення досліджуваного у дисертації матеріалу.

Загалом дисертація свідчить про належний теоретичний рівень підготовки А. С. Петренко та про володіння нею методикою лінгвістичних досліджень. Принципових зауважень щодо положень дисертації немає, проте в ній зрідка трапляються окремі недогляди. Зазначимо ті положення роботи, що викликають роздуми, спонукають до дискусії.

1. У висновках дослідження авторка зауважує, що «характеристика сфер-джерел у дисертації стала засобом опису ментальності мовця в цілому (як автора, так і читача), як засіб встановлення їх лінгвокультурологічних цінностей і пріоритетів» (с. 262 – 263). У роботі досить часто зустрічаємо зауваги про «обізнаність мовців» (с.98), «знання авторів публікації про конкретне джерело прецедентності» (с.147), «мовці звертаються до відтворення ПС» (с.157); «прецедентні явища... однозначно активують культурну пам'ять носіїв певної мови» (с.171). Просимо уточнити: вживані в заголовках прецедентні феномени все ж таки свідчать про обізнаність журналістів чи реципієнтів? Чи завжди можуть читачі їх декодувати?

2. У роботі досліджені заголовки трьох видань «Урядовий кур'єр», «Україна молода», «Сільські вісті», розрахованих на читачів різного віку, різного соціального статусу. Чи різняться прецедентні феномени в цих виданнях?

3. Серед завдань дисертаційного дослідження вказані такі: «виявити й

класифікувати прецедентні феномени українського медійного дискурсу; схарактеризувати за джерельною базою прецедентні феномени медійного дискурсу 2014 – 2018 рр. XXI ст.» (с. 20 – 21). Потребують, на наш погляд, додаткових уточнень вищезазначені завдання, бо в роботі досліджуються прецедентні феномени тільки в заголовках зазначених видань.

4. Бажано було б у таблиці додатків внести певні уточнення. Так, у додатку 1 (с.298) результат опитування щодо віку респондентів мав стосуватися однакової кількості осіб. Серед опитаних 17-річних 172 особи, 18-річних 75, а від 23 до 54 років опитано від одного до трьох респондентів. Чи не вплинуло нерівномірне наповнення груп респондентів на визначений відсоток? Крім того, не зовсім зрозуміло, які висновки авторка зробила у роботі із поданих додатків з першого до п'ятого.

5. У роботі дослідниця неодноразово вдається до кількісних підрахунків, поданих у рисунках-схемах, діаграмах (с. 150, 161, 172, 178, 184 тощо), таблицях (с. 134 – 135, 141 та ін.), які часто служать висновками у певних підрозділах. Чи планувала дослідниця узагальнені діаграми чи таблиці, які б унаочнювали загальні висновки, усі кількісні підрахунки в роботі?

6. У дисертації трапляються й дрібні недогляди:

- двічі повторюється, із зовсім невеликими змінами, цитування: *«Критеріями визнання ситуації прецедентною є те, що вона, по-перше, добре знайома носіям певного ментально-лінгвального комплексу, по-друге, актуальна в когнітивному плані, тобто має інваріант сприйняття, до якого входять певні мінімізовані й національно-детерміновані знання та уявлення про саму ситуацію, що включають в себе у тому числі й конотації, пов'язані з цією ситуацією, і, по-третє, апеляції до якої частотні під час комунікації представників певної національно-лінгвокультурної спільноти»* (сс. 66 та 67), до того ж покликання на вказаних сторінках чомусь різних авторів, а термін *ментально-лінгвіального* написаний по-різному (разом і з дефісом);

- протягом тексту запропоновані авторкою у списку скорочення вживаються не завжди (с. 65, 68, 70 та ін.);
- є й невелика кількість описок: присвячених дослідженню (с.20); Ми вважаємо, такий аспект вивчення цього явища перспективним... (с.35); свідчадь (там само); визначають (с.84); гора що знаходиться недалеко (с.133); інтерпретатино (с. 140).

Проте висловлені зауваження й побажання не знижують загальної позитивної оцінки дослідження, яке відзначається новизною й актуальністю, має важливе теоретичне значення, оскільки поглиблює засади медіастилістики.

Практичне значення роботи визначає те, що спостереження можуть бути використані в дослідженнях мови інших спеціалізованих та універсальних ЗМІ в контексті лінгво- та медіастилістики, функціональної стилістики, стилістики тексту, дискурсології, жанрології, лінгвокультурології, журналістикознавства, теорії соціальних комунікацій, а також у лінгводидактиці – для написання підручників, посібників із медіастилістики, лексикології та жанрології.

Чіткою і переконливою є джерельна база дисертації. Здобувачка проаналізувала прецедентні феномени у заголовках видань «Урядовий кур'єр», «Україна молода», «Сільські вісті» 2014 – 2018 рр.

Запропоновані дисертанткою висновки загалом логічно завершують дослідження, доповнюють новими теоретичними положеннями сучасну українську лінгвістику. Важливо відзначити їхню координованість із завданнями дисертації, лаконічність, аргументованість і структурованість. Анотація і 15 одноосібних праць, опублікованих у фахових та зарубіжних виданнях, підтверджують зміст дисертаційної роботи.

Усе зазначене дозволяє констатувати, що дисертація Петренко Анастасії Сергіївни «Прецедентні феномени в заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція» є завершеним дослідженням актуальних лінгвокультурологічних та лінгвокогнітивних студій у царині

медіалінгвістики.

Дисертація відповідає вимогам Постанови КМУ № 167 від 06.03.2019 року про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»

М. В. Мамич

Підпис засвідчую:

Перший проректор
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор

М. Р. Аракелян